

MARIA MIDUCH

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie
e-mail: mariamiduch@gmail.com

Żydowska apokaliptyka apokryficzna jako próba odpowiedzi na zło obecne w świecie

Abstract. *The article focuses on the Jewish apocryphical apocalyptic. It shows the genesis of apocalyptic as a literary genre. It mentions four Apocalypses that were written in the First Century AD (The 4th Book of Ezra, The 2nd Book of Baruch, Apocalypse of Abraham and The 4th Sibylline Oracles). They were written in an especially difficult period for the Jewish nation- years from 70-132 AD when the Temple was destroyed, there was a war and Roman occupation. The authors make a contrast between the idea of almighty God and the essence of evil. The Creator is the only hope for those who suffer, for the Jews. Only He is able to help and ended experience of world's evil.*

Keywords: *Jewish apocalyptic, eschatology, evil*

Pytania o zło obecne w świecie są charakterystyczne dla wszystkich kultur. Sposób odpowiedzi na nie zależy jednak od środowiska, w jakim zostały zadane. Takie pytania zadawali sobie również starożytni Żydzi, którzy mierzyli się z doświadczeniami współczesnego im świata. Podejmowali oni różnorakie próby wyjaśnienia tego fenomenu, szukali lekarstwa na zło, które dotykało ich życia. Judaizm tego okresu nie był jednolity. Posiadał wielkie wewnętrzne różnicowanie¹, dlatego też na różne sposoby starał się odpowiedzieć na obecność zła w świecie, czego świadectwo znajdujemy w literaturze wywodzącej się z różnych judaistycznych środowisk.

---

¹ Por. H. Shanks (red.), *Starożytny Izrael. Od Abrahama do zburzenia świątyni jerozolimskiej przez Rzymian*, Vocatio, Warszawa 2009, s. 370.

Wśród starożytnego literackiego dziedzictwa żydowskiego spotykamy teksty niezwykle, mało znane współczesnym odbiorcom. Chodzi tu o apokalipsy, które nie weszły do kanonu świętych pism zarówno żydów, jak i chrześcijan². Wyróżniają się one na tle innych literackich świadectw żydowskiej starożytności. Uwagę czytelników przykuwa ich specyficzny język, forma przekazu orędzia, odwołanie do tajemnicy i ukrytych prawd. Warto jednak pochylić się głębiej nad zagadnieniem apokaliptyki i zadać pytanie o rolę, jaką miała spełniać w świecie starożytnego judaizmu.

Dla potrzeb niniejszego opracowania wybrano cztery apokalipsy żydowskie, napisane w bardzo specyficznym okresie historii narodu wybranego. Są to IV Księga Ezdrasza, 2 Księga Barucha, Apokalipsa Abrahama i IV Księga Sybilliańska³. Ich bezpośrednią przyczyną powstania jest bowiem zetknięcie się ze złem, jakiego doświadczają Żydzi oraz cały świat. W obliczu traumy przeżywanej przez środowiska ich autorów zrodziły się pytania, na które starają się odpowiedzieć wyżej wymienione teksty. Nie teoretyczne rozważania, lecz realne doświadczenie zła leży u podstaw tej żydowskiej refleksji.

1. Apokaliptyka jako rodzaj literacki

Sama nazwa „apokalipsa”, która na dobre zakorzeniła się w języku polskim, pochodzi od greckiego *apokalypsis*, co oznacza objawienie, odsłonięcie⁴ i w ten sposób odnosi się do tajemnej rzeczywistości, która zasłonięta jest przed oczyma zwykłych śmiertelników. Wymaga ona ukazania. Błędem byłoby sądzić, iż apokalipsy stawiają sobie za cel ujawnienie tajemnicy do końca, całkowite wyjaśnienie sekretów skrywanych przed ludźmi. One jedynie uchylają rąbka tajemnicy, przybliżają do niej i pozwalają jej posmakować⁵. Wiąże się to z językiem, jakiego używa się dla oznajmienia apokaliptycznego orędzia. Jest on pełen symboli zaczerpniętych ze

---

² Mowa tu o apokryfach (terminologia katolicka, protestanci używają określenia „pseudepigraby”), dziełach anonimowego autora, które w swej formie i przesłaniu aspirują do miana ksiąg świętych. Por. S. Jędrzejewski, *U korzeni zła*, Wyd. Naukowe KUL, Lublin 1997, ss. 59-60.

³ Wszystkie wymienione dzieła powstały pomiędzy zburzeniem świątyni jerozolimskiej przez Tytusa (70 r. po Chrystusie) a wybuchem powstania Bar Kochby (132 r. po Chrystusie). Był to szczególnie trudny okres dla narodu wybranego. Wszelkie nadzieje ratunku były pogrzebane pod gruzami Syjonu, a zło wydawało się triumfować. Sytuacja ta na krótki czas odmieniała się wraz z wybuchem powstania, kiedy to naród porwał się do walki z okupantem. Dlatego też data wybuchu powstania wydaje się być dobrą granicą czasową dla doboru dzieł literackich, które noszą na sobie znamiona czasu pogrzebanych nadziei i przeżyć związanych z dotkliwym spotkaniem zła.

⁴ Por. R. Rubinkiewicz, *Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41/1988, s. 53.

⁵ Por. M. Miduch, *Apokaliptyka żydowska o nadziei*, Wyd. Naukowe UPJPII, Kraków 2012, s. 14.

świata zwierząt (spotykamy tu także hybrydy zwierzęce). Znaczenia symbolicznego nabierają także liczby, ich przeróżne kombinacje i przeprowadzane na nich działania. Znajdziemy tu także odwołania do wydarzeń historycznych, które postrzegane są jako symbol. To wszystko sprawia, że apokalipsa w swoim odbiorze nie jest łatwym tekstem. Wymaga znajomości środowiska, w jakim się zrodziła. To ono będzie kluczem do odczytania symboli, jakimi posługuje się tekst dla przekazania swojego orędzia.

Odbioru przesłania tajemniczych ksiąg nie ułatwia powtórzeniowość, wiele wyliczeń oraz długie mowy wzorowane na prorockich wyroczniach. To wszystko najczęściej jest przedstawione w konwencji wizji lub snu, który jest udziałem narratora dzieła⁶. Charakterystycznym dla apokalips bywa również bardzo rozbudowany świat pośredników objawienia, a więc aniołów towarzyszących narratorom i wyjaśniającym im znaczenia snów oraz wizji⁷.

Treść dzieł stanowi najczęściej releksja tekstów biblijnych, interpretacja zjawisk naturalnych czy wydarzeń historycznych. Oczywiście następuje ona w kluczu apokaliptycznym. Autorom towarzyszy głębokie przekonanie, że kryją one wielkie tajemnice, niewidoczne na pierwszy rzut oka, które nie mogą być zgłębione bez boskiej interwencji. Z apokaliptycznych tekstów przebija predylekcja względem eschatologii. To właśnie czasy ostateczne i wszystko co jest z nimi związane będą częstym tematem rozważań autorów dzieł.

Kolejną cechą charakterystyczną dla starożytnych tekstów apokaliptycznych jest pseudonimia⁸. Jest to zabieg polegający na podpisaniu przez autora danego dzieła imieniem postaci poważanej, cieszącej się wielkim autorytetem⁹. W ten sposób tekst ma szansę dotrzeć do szerszego grona odbiorców, cieszyć się poczytnością i być traktowany z jak największą powagą.

Wszystkie wyżej przywołane cechy dzieł o charakterze apokaliptycznym rzucają światło na środowisko ich powstawania. Zwykło się wyróżniać dwie ścieżki rozwoju środowiska, które zostawiło po sobie dzieła zwane apokalipsami. Niektórzy dopatrują się jego początków w profetyzmie, wskazując na powiązanie orędzia apokaliptycznego z nauczaniem proroków. Można także dostrzec zależności pomiędzy wygasaniem ruchu prorockiego w narodzie wybranym a rozwojem myśli apokaliptycznej, co wskazywałoby na przejęcie przez apokaliptyków dziedzictwa proroków¹⁰. Nie można jednak zaprzeczyć powiązaniu pism mówiących o odsło-

⁶ Por. R.H. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English, with Introductions and Critical and Explanatory Notes*, The Clarendon Press, Oxford 1969, s. 609.

⁷ Por. J.C VanderKam, *Wprowadzenie do wczesnego judaizmu*, Cyklady, Warszawa 2006, s. 124.

⁸ Por. R. Rubinkiewicz, *Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1/1988 s. 53.

⁹ Por. J.C. VanderKam, *Wprowadzenie...*, ss. 72-73.

¹⁰ Por. S. Jędrzejewski, *Apokaliptyka jako rodzaj literacki*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1/1998, ss. 31-32.

nięciu zakrytych tajemnic ze środowiskiem mądrościowym, którego aspiracją było dociekanie prawdy¹¹. Jakikolwiek były początki ruchu, którego owocem stały się apokalipsy żydowskie, trzeba uznać, iż ewaluował on i osiągnął autonomię¹².

2. Apokalipsy czasu mroku

Rok 70 po Chrystusie był czasem wielkiej traumy, jakiej doświadczył naród żydowski. Tytus, syn Wespazjana, w czasie swojej kampanii wojennej zburzył świątynię jerozolimską¹³. Żydzi zmęczeni wojną, uciskiem i brutalnym prześladowaniem byli zmuszeni stawić czoła wydarzeniu, które ugodziło w ich tożsamość. Świątynia na Syjonie, wzniesiona po powrocie z deportacji babilońskiej¹⁴, a przebudowana i udoskonalona przez Heroda, była dla Żydów miejscem przebywania chwały Bożej, jedynym miejscem kultu ofiarniczego. To właśnie scentralizowany kult skupiał wszystkich wyznawców Boga Jahwe, budował ich poczucie przynależności do narodu wybranego i wyróżniał spośród innych ludów. Kiedy świątynia jerozolimska legła w gruzach, został zadany potężny cios całemu narodowi żydowskiemu. Zgnębionym przez okupację Żydom towarzyszy przekonanie o opuszczeniu przez Boga i samotności w obliczu zła, które dotyka ich naród. W ich sercu rodzi się niepewność: czy ostatecznie słowo należy do zła? Czy ono zatriumfuje?

Czas kryzysu trwać będzie blisko 60 lat¹⁵. To był wystarczający okres, by dogłębnie przeżyć spotkanie ze złem, by spróbować zmierzyć się z jego problemem, a swoje przemyślenia uczynić refleksją teologiczną. Owocem tych pełnych cierpienia i wątpliwości lat są cztery apokalipsy apokryficzne: IV Księga Ezdrasza, 2 Księga Barucha, Apokalipsa Abrahama i IV Księga Sybilliańska. Zrodzone z bólu spowodowanego złem, starają się być odpowiedzią na pytania stawiane przez wielu.

IV Księga Ezdrasza to apokryf, którego tytuł dostarcza wielu problemów z identyfikacją księgi. Najstarszy zachowany tytuł owego dzieła brzmi *Proroctwo Ezdrasza*. Tytuł, pod którym znana jest owa księga, używany dzisiaj powszechnie, wszedł do użytku poprzez Wulgatę¹⁶. Miał on odróżnić omawiany tekst od innych ksiąg przypisywanych w tradycji Ezdraszowi¹⁷. Owo starożytne dzieło zachowało się do naszych czasów w przekładzie łacińskim, ormiańskim, gruzińskim, etiop-

¹¹ Por. R. Rubinkiewicz, *Apokaliptyka...*, s. 56.

¹² Por. M. Parchem, *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu drugiej świątyni*, KR D, Bydgoszcz 2013, s. 22.

¹³ Por. P. Johnson, *Historia Żydów*, tł. M. Godyń, Platan, Kraków 2010, s. 143.

¹⁴ Por. H. Shanks (red.), *Starożytny Izrael...*, ss. 319-322.

¹⁵ W roku 132 po Chrystusie wybucha powstanie Bar Kochby, które radykalnie zmienia nastroje wśród Żydów.

¹⁶ Por. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Enigma Press, Kraków 1994, s. 153.

¹⁷ Por. J. M. Grintz, *Apocrypha and Pseudepigrapha*, w: *Encyclopedia Judaica*, vol 2, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, Detroit 2007, ss. 258-261.

skim, arabskim, syryjskim oraz koptyjskim. Językiem oryginału był hebrajski. Poświadczają to liczne hebraizmy znajdujące się w zachowanych przekładach¹⁸.

Struktura księgi składa się z siedmiu elementów. Badacze tekstu proponują następujący ich podział: 3+1+3. Centralną część apokalipsy stanowi więc wizja kobiety-miasta¹⁹. Wśród licznych dzieł przypisywanych wielkiemu reformatorowi żydowskiej społeczności to właśnie IV Księga Ezdrasza stanowi niezwykłą skarbnicę żydowskiej myśli eschatologicznej. Jest ona wyrażona w wizjach, jakie otrzymuje Ezdrasz, nazywany tutaj również Salatiem²⁰.

Ezdraszowa apokalipsa jest dziełem bardzo złożonym. Trudno byłoby zgodzić się z hipotezą jednego autora i jednej tradycji, która ją kształtowała. Na ogół za datę zamknięcia redakcji księgi uznaje się 100 rok po Chrystusie²¹.

W starożytnym świecie żydowskim Baruch, podobnie jak Ezdrasz, był osobą cieszącą się niezwykłym zaufaniem i autorytetem. 2 Księga Barucha, zwana również Syryjską Apokalipsą Barucha, nie jest więc jedynym tekstem przypisywanym owemu prorokowi²². Narrator księgi, przybierając tożsamość Barucha, w myśl żydowskiego przekazu staje się spadkobiercą tradycji wielkiego proroka Jeremiasza, co daje mu szczególną pozycję wśród autorytetów religijnych starożytnego judaizmu²³.

Treść apokalipsy stanowi zapis wizji, które miały być udziałem narratora dzieła. Dotyczą one przyszłości, jaka ma spotkać naród wybrany. Nawiązują do ciężkich doświadczeń, będących udziałem żydów i wskazują na chwalebny przyszłość, która może ich spotkać. Podobnie jak IV Księga Ezdrasza tak i to dzieło dzieli się na siedem części, co z pewnością nie jest przypadkiem²⁴.

W swoim przekazie autor Syryjskiej Apokalipsy Barucha stara się dotknąć problemów nurtujących współczesnych mu Izraelitów. Chce dodać im otuchy i ukazać kierunek, z którego nadejdzie ocalenie. Zgodnie z apokaliptyczną formą, jaką przyjmuje przekaz, autor w swoim dziele poświęca dużo miejsca myśli eschatologicznej.

Podobnie jak IV Księga Ezdrasza, tak i ta apokalipsa nie posiada jednolitej struktury. Jej obecny kształt jest wynikiem kompilacji i zabiegów redaktorskich

¹⁸ Dla badań językowych prowadzonych nad starożytnymi przekładami tekstu IV Księgi Ezdrasza, szczególne znaczenia mają wydania krytyczne księgi. Znajdziemy je m.in. w: G.H. Box, W. Sanday (red.), *The Ezra Apocalypse*, Sir Issac Pitman, London 1912; J. H. Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, Doubleday, New York 1983.

¹⁹ Por. M. Miduch, *Apokalipsyka żydowska...*, s. 15.

²⁰ Por. R. Rubinkiewicz (red.), *Apokryfy Starego Testamentu*, Vocatio, Warszawa 1999, s. 372.

²¹ Por. M. Parchem, *Obraz Boga...*, s. 29.

²² Por. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury...*, s. 145.

²³ Por. J.E. Wraith, *Baruch Ben Neriah. From Biblical Scribe to the Apocalyptic Seer*, University Press, South Carolina 2003, s. 97.

²⁴ Por. Siedem, w: M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Pallottinum, Poznań 1989, ss. 212-213.

rozciągniętych w czasie. Zasadniczy zrąb tekstu datuje się jednak na koniec I wieku po Chrystusie²⁵.

Apokalipsa Abrahama to trzecia z przywoływanych apokalips. Do naszych czasów przetrwała w przekładzie starocekiewno-słowiańskim²⁶. Nie ulega wątpliwości, że autorem dzieła jest Żyd, który pragnie w swoim przesłaniu podkreślić wartość Przymierza łączącego naród wybrany z jedynym Bogiem. To właśnie w nim autor widzi ratunek od zła, które dotknęło jego rodaków.

Tekst księgi dzieli się na dwie zasadnicze części. Pierwsza z nich jest haggadycznym wprowadzeniem w historię Abrahama, druga zaś ma charakter *stricte* apokaliptyczny²⁷. W trakcie podróży pozaziemskiej, którą odbywa Abraham, autor stara się odpowiedzieć na nurtujące Żydów pytania dotyczące pochodzenia zła, wejścia grzechu w świat, jego skutków, a także nadziei na ocalenie.

Datacja dzieła na ogół nie budzi wątpliwości. Odnajdujemy w nim echa kataklizmu, jaki dotknął Italię w roku 79. Na próżno szukać w nim wydarzeń późniejszych niż wybuch Wezuwiusza. Dlatego też przyjmuje się, iż ostateczna redakcja dzieła nastąpiła około roku 80 po Chrystusie²⁸.

Ostatnią z omawianych apokalips jest IV Księga Sybilliańska, która różni się pod wieloma względami od ksiąg wcześniej omówionych. Sama jej forma, niespotykana w ortodoksyjnym świecie żydowskim, zasługuje na szczególną uwagę²⁹. Autor dzieła postanowił wyrazić swoją myśl teologiczną, wkładając ją w usta starożytnej pogańskiej wieszczki, cieszącej się wielkim uznaniem w kręgach oddziaływania grecko-rzymskiego³⁰.

Sybilliańskie dzieło przyjmuje formę wieszczej mowy, w której prorokini oznajmia światu, co ma nadejść. Odwołuje się także do minionych wydarzeń historycznych, ukazując w nich działanie zła, które ośładnęło ludzi. Jest to także wezwanie do nawrócenia, które może powstrzymać Boży gniew. Eschatologiczna rzeczywistość, do której odnosi księga, będzie wiązać się z unicestwieniem zła i triumfem Boga.

Datacja IV Księgi Sybilliańskiej nie jest trudna. Na podstawie przywołanych w tekście wydarzeń historycznych datuje się ją na rok 80 po Chrystusie³¹. Jej

²⁵ Por. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury...*, s. 146.

²⁶ Por. *Die Apokalypse Abrahams* w: B. Philonenko-Sayar, M. Philonenko (red.), *Jüdische Schriften aus hellenistisch-römischer Zeit*, t.5, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1974, ss. 415-416.

²⁷ Por. R. Rubinkiewicz (red.) *L'Apocalypse d'Abraham, en vieux slave, introduction, texte critique, traduction et commentaire*, Wyd. Naukowe KUL, Lublin 1987, s. 43.

²⁸ Por. G.M.H. Box (red.), *The Apocalypse of Abraham (with translation from Slavonic text and notes)*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1919, ss. XV-XVI.

²⁹ Por. A.M. Denis, *Introduction à la littérature religieuse judeo-hellenistique*, t. 1, Turnhout, Brepols 2000, s. 88.

³⁰ Por. J.R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World, Josephus, Aristean, the Sibylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge University Press, Cambridge 1985, s. 35.

³¹ Por. J.J. Collins, *The Sibylline Oracles*, w: M. Stone (red.), *Jewish Writings of the Second Temple Period*, Van Gorcum – Fortress Press, Assen – Philadelphia 1984, s. 363.

powstanie zwykło się wiązać z kręgami diaspory aleksandryjskiej, jednak nie można jednoznacznie stwierdzić, czy autorem był żyd, czy też ktoś ze środowiska *theosebis*³².

3. Zło przeciw Bogu

Doświadczenie zła staje się dla wszystkich przywołanych tu apokalips kluczowym elementem kompozycji ich przesłania. Traumatyczne wydarzenia, jakie są udziałem autorów dzieł oraz ich społeczności, prowokują refleksję teologiczną, starającą się przyjść z pomocą zgnębnionemu ludowi.

Elementem wspólnym dla wszystkich prezentowanych tu apokalips jest mocne przekonanie o tym, iż zło, które dotyka ludzkość, jest siłą przeciwstawiającą się samemu Bogu. Łączy się to z przejawianym w literaturze apokaliptycznej zamiłowaniem do dualistycznego przedstawienia świata. Złu przeciwstawiane jest dobro, sprawiedliwym niesprawiedliwi, zgnębnionym triumfujący³³.

Pierwsze trzy z wymienionych dzieł odnoszą tajemnicę cierpienia i bólu, jaki spadł na Izraela, do jego szczególnego wybraństwa. Zło spada na nich, ponieważ stoją po stronie Najwyższego. Przeciwnicy Boga uderzają w jego sprzymierzeńców. Autorzy apokalips nie kończą jednak swojego przesłania na ukazaniu przyczyn doznawanych cierpień, lecz idą o krok dalej, wskazując, jakie konsekwencje ma krzywdzenie Wybranych. W tym miejscu zostaje przywołana idea przymierza z Bogiem i jego skutków. Najwyższy nie pozostawi bezkarnych tych, którzy wystąpili przeciw ludowi przymierza, a tym samym przeciw Niemu.

IV Księga Sybilliańska, powstała w środowisku diaspory, widzi tę kwestię inaczej³⁴. Zło dotykające świat ogląda z perspektywy bardziej uniwersalistycznej. Nie wyróżnia żadnego ludu, przedstawia cierpienie i ból dotykający różne narody i ludy. Według Sybilli postępowanie, które sprowadza zło na świat, jest skierowane wprost przeciw Bogu. Jego konsekwencją będzie interwencja władcy wszechświata.

Analizowane dzieła stają się świadectwem nadziei, jaką żywią ich autorzy. Zło nie zatriumfuje. Zwycięstwo należy do Boga. Koniec, którego wyczekują środowiska związane z apokalptyką żydowską, to koniec zła. Tak właśnie należy rozumieć eschatologię tu prezentowaną³⁵.

³² „Theosebeis” to poganie, którzy nie dokonali pełnej konwersji na judaizm. Pozostawali oni jednak w łączności z judaizmem. Zachowywali niektóre żydowskie zwyczaje (świętowanie szabatu i innych świąt, koszerność), a także czcili żydowskiego Boga. Por. Finn T.M., *The God-Fearers Reconsidered*, „The Catholic Biblical Quarterly” 1(47)/1985, ss. 75- 82.

³³ Por. P. Sacchi, *L'Apocalittica Giudaica e la sua storia*, Paideia, Brescia 1990, ss. 47-48.

³⁴ Por. M. Míduch, *Specyfika judaizmu diaspory żydowskiej na przykładzie teologii IV Księgi Sybilliańskiej*, w: R. Pindel, S. Jędrzejewski (red.), *Wokół oddziaływania tekstu biblijnego*, Wyd. Naukowe UPJPII, Kraków 2016, s. 148.

³⁵ Por. Por. D.E. Gowan, *Eschatology of the Old Testament*, Fortress Press, Edinburgh 2000, s. 2.

Walka dobra i zła w tekstach omawianych apokalips jest prezentowana w niezwykle plastyczny i barwny sposób. Wiąże się to niewątpliwie ze specyfiką przekazu, który sięga po wizje i sny³⁶. Warto przywołać tu przykłady owego ścierania się dwóch przeciwstawionych sobie rzeczywistości.

IV Księga Ezdrasza w wizji orła i lwa (4 Ezd 10, 60-12, 51) dotyka problemu walki siły dobra z siłą zła. Ezdrasz w widzeniu sennym dostrzega trójgłowego orła, posiadającego wiele skrzydeł. Panuje on nad całą ziemią, a jego rządy są pełne przemocy i okrucieństwa. Jest on symbolem panowania rzymskiego. Jego poszczególne skrzydła i głowy odpowiadają konkretnym władcom i sprawowanym przez nich rządóm³⁷. Naprzeciw orłowi z lasu wybiega lew. Zwraca się do ptaka, karcąc go za postępowanie, jakie jest jego udziałem. Kiedy wypowiada słowa nagany, orzeł zaczyna znikać. Słowa lwa mają bowiem tak wielką moc. Symbolizuje on mesjasza, posłanego przez Boga, by ocalić swój lud³⁸. Bóg odnosi tu zwycięstwo nad złem bez większego wysiłku. Same słowa Jego pomazańca mają moc zniweczyć przeciwstawioną mu siłę.

Podobny wydzźwięk ma wizja winnicy i lasu przedstawiona w Syryjskiej Apokalipsie Barucha (2 Br 36, 1-40, 4). Las symbolizuje tu wrogie królestwa pełne przewrotności i zła. Przeciwstawiony jest im krzew winny i wypływające spod niego źródło. Woda i ogień wychodzące z winorośli są znakiem siły mesjasza, który zwycięża. Żadne drzewo z lasu nie będzie w stanie ostać się przed jego potęgą.

Apokalipsa Abrahama, podobnie jak poprzednie księgi, w walce ze złem widzi misję posłanego przez Boga mesjasza. Bóg przygotowuje na czasy ostateczne Wybranego, który rozprawi się definitywnie ze złem (ApAbr 31, 1-8). Bezbożnych spotka cierpienie i ból, podobny do tego, który zadawali sprawiedliwym. Ich największą winą jest zwrócenie się przeciw Panu (por. 31, 9). Sąd, którego dokona wspólnie z Bogiem mesjasz, jest definitywnym położeniem kresu złu.

IV Księga Sybilliańska widzi koniec zła w ogniu, który ześle na ziemię Bóg (por. 4 Syb, 173-178). Całkowite zniszczenie, jakie się dokona, jest gwarantem Bożego triumfu. Sąd, który odbędzie się po wskrzeszeniu złych i dobrych, to tylko potwierdzenie wyroku, jaki otrzymali paleni ogniem bezbożni. Nowa rzeczywistość będzie wypełniona samym dobrem.

Nie ulega wątpliwości, że apokaliptyczny, często obrazowy przekaz, którego przykłady zostały tu przywołane, ma na celu wzbudzić w przytłoczonych złem odbiorcach nadzieję na triumf dobra. Zło, które teraz wydaje się zwyciężać,

³⁶ Por. J.C. VanderKam, *Reflections on Early Jewish Apocalypses*, w: M.S. Wróbel (red.), *Apokaliptyka wczesnego judaizmu*, Wyd. Naukowe KUL, Lublin 2010, s. 15.

³⁷ Por. R.H. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha...*, s. 609.

³⁸ Por. M. Parchem, *Symbolika teriomorficzna w żydowskich pismach apokaliptycznych okresu drugiej świątyni na przykładzie Księgi Daniela (Dn 7-8), Apokalipsy zwierząt (1Hen 85-90) i Czwartej Księgi Ezdrasza (4 Ezd 11-12)*, „Studia Gdańskie” 36/2015, s. 38.

w końcu samo zostanie zwyciężone. Dokona się to poprzez działanie Boga, który jest przeciwstawioną mu siłą.

Zakończenie

U genezy wszystkich przywołanych powyżej pism leży doświadczenie zła. Autorzy dzieł, a także całe społeczności, z jakich się wywodzili, zaznali cierpień, często niezasłużonych i nagłych. W swoich apokalipsach podjęli próbę zmierzenia się z tym problemem, odpowiedzi na nurtujące pytania oraz włania w zgnębione serca nadziei. Mimo iż przywoływane księgi w swojej treści wiele miejsca poświęcają cierpieniom, bólowi, krzywdzie i niesprawiedliwości, stanowią przede wszystkim przesłanie nadziei. Zło, które jest doświadczeniem każdego człowieka, ostatecznie nie zatriumfuje, w starciu z wszechmocnym Bogiem nie ma szans.

Apokalipsom zrodzonym z kryzysu społecznego, politycznego i religijnego temat zła wydaje się być szczególnie bliski. Są one jednak wielkim świadectwem wiary w moc dobra, utożsamianego tu z samym Bogiem. W sposób sobie najodpowiedniejszy, a więc poprzez wizje pełne symboli, wieszczce mowy ukazują ograniczoność działania zła, jego nadchodzący kres i nadzieję na nowe życie pozbawione bólu i cierpienia.

